

HISTORIJA
ISTORIJA
POVIJEST

Амстердам/Белград/Сарајево/Скопје/Загреб
2015

Содржина

- 1 Предговор
- 2 Вовед
- 5 Вежби
- 6 1. Што е споменик за тебе?
- 7 2. Моја перспектива, твоја перспектива
- 10 3. Пантомима со спомениците
- 11 4. Предизвици во градењето на споменици
- 13 5. Биографија на споменикот
- 14 **Memory Walk Водич за читање споменици**
- 16 6. Memory Walk кратки филмови
- 17 7. Еден споменик - десет мислења
- 19 **Картички на актерите**
- 21 8. Мојот идеален споменик
- 22 9. Дебатирање за споменици
- 23 10. Разгледување на локалните споменици
- 24 11. Усна историја на споменикот
- 25 **Приказна за работилницата Memory Walk**
- 25 Претставување на концептот
- 28 Пример програма за Memory Walk работилница
- 29 **Видео коментари Memory Walk ХИП**
- 30 Сараево/Источно Сараево, БиХ
- 34 Загреб, Хрватска
- 37 Скопје, Македонија
- 40 Белград, Србија
- 46 **Memory Walk Библиотека**
- 48 **Авторски тим**

Предговор

Прирачникот кој се наоѓа пред вас е еден од клучните наставни алатки развиени во рамките на проектот „Хисторија, Историја, Повјест - Поуки за сегашноста“. Проектот е инициран во 2015 година од страна на Куќата Ана Франк, во соработка со локалните партнерски организации од Хрватска (Хрватска Едукациска и Развојна Мрежа за Еволуција на Меѓусебното Разбирање/Хрватска Едукациска и Развојна Мрежа за Еволуција Споразумијевања – ХЕРМЕС), Босна и Херцеговина (Иницијатива на младите за човекови права/Иницијатива Младих за Људска Права/Youth Initiative for Human Rights - YIHR и Хуманост во акција/Хуманост у Акцији/Humanity in Action – HIA), Србија (Отворена Комуникација – ОК) и Македонија (Младински образовен форум – МОФ).

Поставивме високи цели - да ја зголемиме свеста и да охрабриме дискусија за неодамнешната историја на национализмот, исклучувањето, предрасудите и дискриминацијата во регионот, како и да промовираме дебата и дијалог за нашето заедничко минато. Истотака сакавме да промовираме критичко размислување за историските настани и за нивното значење за современите предизвици како и да инспирираме интердисциплинарно учење на историјата засновано на граѓанското образование.

Овој проект се заснова на мисијата на Куќата Ана Франк како независна организација која се грижи за местото каде Ана Франк се криела за време на Втората светска војна и каде го пишувала својот дневник. Денес, оваа организација поттикнува размислување за опасностите од антисемитизмот, расизмот и дискриминацијата нагласувајќи ја важноста на слободата, еднаквоста и демократијата во целиот свет. Образовната програма Memory Walk, согласно оваа мисија ги поттикнува младите луѓе да се сеќаваат на својата историја, да размислуваат како се претставува низ наследството и да одговараат на потенцијалните погрешни интерпретации и манипулации на историјата и сеќавањата.

Со прирачникот има и DVD на кое се наоѓаат тринаесет кратки филмови кои ги направија ученици во средните училишта од Македонија, Србија, Босна и Херцеговина и Македонија - а за кои се надеваме дека ќе инспирираат дискусија за историјата и сеќавањето низ регионот, како во училиниците, така и надвор од нив. Се надеваме дека методологијата, која е базирана на отворена дискусија за различни перспективи, ќе им овозможи на младите да го обработат минатото на начин кој ќе им овозможи да се поврзат со својата сегашност и иднина.

Ви посакуваме успешна работа со овој прирачник и DVD-то како и Memory Walk истражувања на спомениците во вашиот град.

Др Маја Ненадовиќ
Координатор на проектот “Хисторија, Историја, Повјест – Поуки за сегашноста”
Образовна програма, Куќата на Ана Франк

Вовед

Задоволство ни е да Ви го претставиме прирачникот за едукатори/ки и професори/ки Memory Walk („Чекори низ сеќавањата“) кој е наменет за учење и дискутирање на наследството и сеќавањата на иновативни и креативни начини.

Овој прирачник нуди конкретен едукативен материјал кој Ви овозможува да дискутирате за спомениците и да ги охрабрите младите луѓе да ја преиспитуваат (спорната) историја. Прирачникот е наменет за употреба во формалното и во неформалното образование на младите луѓе на возраст од 15 до 20 години.

Генеалогичка на концептот Memory Walk

Од 2012. година Куќата на Ана Франк во соработка со своите партнерски организации од целиот свет го развива концептот Memory Walk. Концептот вклучува едукативна филмска работилница која им помага на младите да ги разгледаат јавните културни сеќавања. Меѓу 2012. и 2015. година младите направија повеќе од педесет кратки филмови за спомениците кои ги видоа стотина интернационални учесници.

Почнувајќи од работилниците за неформалниот образовен контекст кои траеја 3-5 дена, наскоро стана јасно дека има потреба од разработка на наставен материјал кој ќе им овозможи на професорите/ките и на едукаторите/ките во формалното образование (коишто најчесто немаат доволно време на располагање) да се занимаваат со овие теми. Поаѓајќи од искуствата на нашите партнерски организации од Босна и Херцеговина и Украина, овој прирачник овозможува методот Memory Walk да се користи во училиница, како и за време на кратки или долги работилници.

Зошто се фокусираме на спомениците?

Спомениците се најчесто наменети за идните генерации, но нивната улога во процесот на меморијализација (донесување одлуки, градење и презервација) често се превидува. Истовремено, младите луѓе честопати се чувствуваат недоволно опремени и незаинтересирани за овие цементираны, пропишаны сеќавања кои на прв поглед се занимаваат само со минатото.

Работилницата Memory Walk има за цел да покаже дека спомениците зборуваат за проблемите на денешницата исто толку колку што зборуваат за минатото. Тие ни зборуваат за тоа кои сме, од каде доаѓаме и ни помагаат да дефинираме што е она што се смета за важно, а што е помалку важно во врска со сеќавањата. Имињата на улиците, комеморативните плочи и споменици можат да ја откријат оспоруваната историја и нееднаквите односи на моќ, а исто така многу зборуваат и приказните кои недостасуваат во јавниот простор.

Memory Walk има потенцијал да ги информира младите луѓе за најбитните историски случувања и да ги охрабри од свој агол да го презентираат видувањето на доминантната идеологија и приказните на спомениците (кои недостасуваат). Низ креативни, критички и иновативни вежби кај учесниците/чките се подигнува свеста за историското и интеркултуралното, како и за сопствените дигитални и социјални компетенции. Покрај тоа, учат и за својата одговорност и улога во врска со меморијализацијата.

„Работилницата Memory Walk го проширува знаењето коешто нашите ученици/чки го добиваат на часовите по историја. Учат да се изразуваат на креативен начин и создаваат дека постојат различни перспективи во рамките на иста тема. На нив останува да одберат.“

(цитат на професор од Хрватска чии ученици учествувале во работилницата)

„Ни дадовте информации коишто недостасуваа на нашите часови по историја“

(цитат на учесник на работилницата од Босна и Херцеговина)

Структура на прирачникот

Главниот дел на овој прирачник се фокусира на вежбите кои се прилагодени за користење во рамките на наставата (45-90) минути. Овој дел е поделен на воведни вежби (на пр. „Што е за вас споменик“), главни вежби (на пр. „Биографија на спомениците“) и вежби за домашна задача (на пр. „Локални споменици“).

Оваа поделба Ви овозможува да се фокусирате на една од следниве теми: репрезентација на историјата, естетика на спомениците, различни интерпретации на „обичните“ луѓе за спомениците и локалната (усна) историја. Сите вежби заедно ја сочинуваат петдневната работилница, но вежбите можат да се прават и засебно.

Во рамките на овој прирачник ќе најдете и примерок од програмата за целата Memory Walk работилница која вклучува преглед на целите и размислувањата на професорите/ките и едукаторите/ките и нуди можност

(1) да стекнете поширок увид во работилницата Memory Walk и

(2) да ја спроведете целата работилница со своите ученици/чки како дел од програмата за размена или во рамките на воннаставната програма.

На крајот од прирачникот се наоѓа преглед на одбрани веб-страници и извори кои ќе ви помогнат да го продлабочите сфаќањето на наставниот процес на темата меморијализација. Овој преглед се состои од извори на англиски јазик и на јазиците вклучени во ХИП проектот, но истиот не е конечна листа. Ве повикуваме да пронајдете дополнителни материјали за спомениците по ваш избор.

Севкупниот прирачник, како и дополнителните информации за проектот се достапни на интернет страната на проектот (види Библиотека). Дополнителни извори можете да најдете во овој прирачник, во секцијата Memory Walk библиотека.

Вежби

Овој прирачник се состои од три вида вежби:

Воведна

Главни

Домашна задача

Овие вежби заедно ги сочинуваат повеќето активности кои се спроведуваат во првите два дена од целата работилница, но може да се користат и како индивидуален едукативен материјал.

Многу од вежбите, за илустрација бараат примери на споменици. Можете да користите некои од постоечките видео-материјали од претходните работилници (види Библиотека), извори кои може да се најдат во библиотеката на овој прирачник или спомениците од своето опкружување.

Заради конзистентност, во рамките на прирачникот се користат термините „професор/ка“ и „учесник/чка“. Овие вежби не се ограничени само на користење во формалното образование, туку истите може да ги користат и едукаторите/ките во неформалниот образовен контекст.

Вежба 1: Што е за вас споменик?

Воведна

- Цел**
1. Професорот/ката да може да го процени нивото на знаења коешто го имаат учесниците/чките на темата споменици и меморијализација;
 2. Учесниците/чките да можат да ги формулираат и да ги разгледаат своите први асоцијации на зборот „споменик“;
 3. Се активира претходното знаење на учесниците/чките во врска со спомениците.

Формат Пленарна дискусија

Материјал Лепливи ливчиња, флип-чарт, пенкало

Време околу 15-20 минути

Чекори

1. Напишете го зборот споменик во средината на листот на флип-чартот. Поделете ги учесниците/чките во парови и поделете неколку самолепливи ливчиња на секој пар.
2. Замолете ги учесниците/чките неколку минути заедно со својот партнер да размислуваат за прашањето: „Што за тебе претставува споменик?“. Напоменете дека секоја асоцијација е валидна, па така на пример одредено чувство, збор, случка, личност итн. исто така можат да бидат асоцијации за споменик. Учесниците/чките би требало да ги напишат своите асоцијации на самолепливи ливчиња, користејќи еден до два збора.
3. По неколку минути, замолете еден/една од учесниците/чките да ги собере сите ливчиња, да ги распореди околу зборот споменик на флип-чартот и да ги прочита на глас.
4. Прашајте ги сите учесници/чки за сличностите и разликите кои ги воочуваат меѓу различните асоцијации. За време на дискусијата, обидете се да ги групирате различните асоцијации во склоп со темата која ќе биде дискутирана подоцна за време на работилницата: „Историјата и сеќавањето наспроти сегашноста“, „Емоциите наспроти историските случувања“, и „Естетиката наспроти пораките и искуствата“.

Дополнителен материјал Како вовед во оваа вежба, професорот/ката може да отвори дискусија за видовите споменици со коишто учесниците/чките се веќе запознаени. Оваа активност може да се додаде како вовед во Вежбата 1 за учесниците/чките полесно да се воведат во темата и динамиката на групната дискусија во контекст на целата работилница. Дискусијата за спомениците може да биде пренапорна како прва активност во некои групи. Ова му/и овозможува на професорот/ката да дефинира што е споменик, а што не е.

Вежба 2: Моја перспектива, твоја перспектива

Воведна

- Цел**
1. Учесниците/чките да можат да ја разгледаат својата позиција во однос на спомениците и историјата која кореспондира (на пр. „историска емпатија“);
 2. Учесниците/чките да можат да го разгледаат својот сопствен поглед и знаења за одредени теми и споменици.

Формат Работа во групи и презентација

Материјал Пенкала и хартија

Време околу 30-35 минути

Чекори

1. Изберете однапред еден или два споменика кои ќе ги користите во оваа вежба (погледнете го примерот долу). Овие споменици би требало да ви овозможат различни интерпретации кои може, но не мора да бидат во меѓусебен конфликт.
2. Ако одберете повеќе од еден споменик, соодветно на тоа, поделете ја групата и/или спомениците. Претставете ги спомениците што поконцизно. На сите учесници/чки дајте им лист хартија и замолете ги да нацртаат ментална мапа (пример на ментална мапа на **сликата 1**) со име на споменикот како централен, почетен поим.

Слика 1. Ментална мапа на тема: „Како да изработите ментална мапа“
Извор: en.wikipedia.org, клучен збор „ментална мапа“ (mind map)

Учесниците/чките треба да ги внесат во менталната мапа своите погледи, мисли, чувства, идеи и знаења за споменикот. Она што ќе се најде на менталната мапа не мора нужно да биде точно (во оваа вежба нема точни и неточни одговори).

3. Кога учесниците/чките ќе завршат со изработка на менталните мапи, поделете ги во помали групи (не повеќе од 4 учесника во група). Во помалите групи учесниците/чките дискутираат за своите лични ментални мапи. Ако за оваа вежба изберете повеќе од еден споменик, погрижете се секој од спомениците кои ги користите во вежбата да биде застапен во секоја мала група. Замолете ги учесниците/чките своите дискусии да ги насочат кон сличностите и разликите меѓу своите ментални мапи.

4. После дискусијата за менталните мапи во малите групи, замолете еден/една претставник/чка од секоја група да ги презентира заклучоците. Целата група треба да ги разгледа заклучоците и да се обиде да даде објаснување за сличностите и разликите. Размислете за причините како што се географската оддалеченост и/или временската дистанца од случувањата и/или различните интереси. Или конкретно, професорот/ката би требало да им постави прашање на учесниците за тоа колку сме „ние“ во можност лично да се поврземе со историјата и луѓето кои се поврзани со споменикот.

Пример¹

Слика 1. Ј.Г. Вертхајм (J. G. Wertheim), Споменик на еврејската благодарност, (*Jewish Gratitude Monument*), Амстердам, 1950.

Извор: <http://en.tracesofwar.com/article/7608/Memorial-Jewish-Gratitude.htm>

Овој споменик претставува пример за оспорен споменик во контекстот на Холандија. Споменикот на *еврејската благодарност* претставува донација на Еврејската заедница

¹Овој пример ја илустрира вежбата но исто така може да се замени со било кој споменик од било кој регион

од Амстердам како симбол на благодарноста за помошта (на пример. прибежиште) која Евреите ја добиле од граѓаните на Амстердам за време на Втората светска војна. При откривањето, споменикот бил на истакната локација. По неколку години, споменикот од првобитната локација е преместен напрометна улица. Освен практичните причини за негово преместување, постои и историска причина за оваа одлука.

Од историските истражувања и објавените сведоштва на очевидци, во 1990-те години се доаѓа до заклучок дека холандското општество треба да ја смени сликата за себе. Пред тоа било широко прифатено уверувањето дека не-еврејската популација во Холандија за време на Втората светска војна била речиси колективно вклучена во отпороот. Во 1990-те станало јасно дека многу не-еврејски граѓани во Холандија соработувале со нацистичкиот окупатор во екстрадиција на Евреите.

Покрај тоа, имало многу набљудувачи (*bystanders*) кои од различни причини не се спротивставиле на окупаторот (прочитајте повеќе за различните видови жртви, помагачи, набљудувачи и починители на annefrank.org - клучен збор '*bystanders*'). Така овој споменик, којшто на почетокот бил поврзан со чувството за национална гордост, сега тргнат од очите на јавноста и без службено обележје - станува (прилично непознат) симбол на срамот.

Прашањето кое се наметнува врзано со овој споменик е која интерпретација вие би ја избрале и зошто?

Вежба 3: Пантомима со спомениците

Воведна

Цел 1. Учесниците/чките физички да се активираат;
2. Учесниците/чките да се вклучат во темата и во групна интеракција на опуштен и разигран начин.

Формат Групи

Материјал Пенкала и хартија

Време околу 20 минути

Чекори

1. На оваа вежба треба да се пристапи како на игра на импровизација. Учесниците/чките се поделени во помали групи (од 2-4 учесника).
2. Професорот/ката ги пишува задачите (имињата на спомениците) на мали листови хартија. Учесниците/чките треба да ги одглумат овие споменици (поставуваат статична сцена). Задачите може да бидат постоечки споменици, но и споменици кои не постојат, на пр.: Споменик на љубовта, Споменик на човечката глупост, Споменик на среќното детство, Споменик на војната и загубите, Споменик на националниот срам, Споменик на националните малцинства, Споменик на човековите права, Споменик на победата и триумфот итн.
3. Групите имаат 5 минути да осмислат своја презентација за споменикот. Потоа го претставуваат споменикот со пантомима додека останатите учесници/чки погодуваат што претставува споменикот.
4. Може да се доделуваат поени за точните одговори. Кога една тема или споменик се точно погодени, следната група го презентира својот споменик итн.
5. На крајот на вежбата, едукаторот/ката треба да поттикне кратка дискусија за тоа зошто учесниците ги избрале баш тие позиции или гестови. Генерално, во текот на дискусијата би требало да се разгледаат прашањата на субјективноста, перцепцијата на спомениците и нивните интерпретации.

Вежба 4: Предизвици за градење споменици

Главна

- Цел**
1. Освен спомениците, учесниците/чкитеда препознаваат и именуваат други начини и облици на сеќавања и комеморација.
 2. Учесниците/чките да препознаваат и прават разлика меѓу оние кои се сеќаваат и оние на коишто се однесува сеќавањето.
 3. Учесниците/чките да можат да ги идентификуваатпораките и контрверзите поврзани со спомениците.

Формат Предавање и/или работа во групи и презентации

Материјал PowerPoint презентација (линк), проектор, пенкала и хартија

Време околу 45-60 минути

Чекори

Оваа вежба може да се реализира на два начина:

- 1) како класично предавање со помош на PowerPoint презентација (можете да ја најдете на веб страната на проектот), или
- 2) како групна вежба.

Овде ќе ја претставиме групната вежба, а упатството ќе ви биде од помош и ако се одлучите за PowerPoint презентација.

1. Одберете споменик кој е актуелен во медиумите или споменик кој има значење во локалниот контекст. Наместо тоа, можете да имате и гост/инка-предавач кој ќе претстави некој споменик или ќе ги праша учесниците за кои споменици сметаат дека се битни. Презентирајте го споменикот давајќи основни информации: Зошто е изграден? Кој е иницијаторот, а кој ја финансира изградбата? Какви се дизајнот и локацијата на споменикот? Дали споменикот е оспоруван? Бидејќи ова е само еден пример за тоа како може да изгледа споменикот, замолете ги учесниците/чките да размислат за тоа како овој споменик алтернативно би можел да изгледа.

2. Поделете ги учесниците/чките во пет мали групи. Секоја група ќе дискутира една од темите (*brainstorm*). Бидејќи темите се комплексни и апстрактни, на учесниците/чките може да им обезбедите листови хартија со насоки за размислување и слики од други споменици. Секоја група добива еден голем лист хартија (постер) на кој може да нацрта ментална мапа (види Вежба 2) или да ги илустрира своите идеи.

·Група 1:

„Зошто луѓето градат споменици и дали оваа приказна за минатото е важна денес?“
Размислете за можните причини (како што се влијание на војната, загуба на член од семејството, процес на градење на нацијата) и важноста на споменикот. Дали спомениците се однесуваат само на минатото или се однесуваат, исто така, и на сегашноста?

·Група 2:

„Кој гради споменици и со какви пораки?“ . Размислете за политичките актери, жртвите/преживеаните, ветераните/ките, уметниците и активистите/ките. Нагласете дека овие улоги ретко кога се исклучиви и едноставни. Кога се работи за пораките, размислете за жалењето/ едукацијата/ предупредувањето/ обвинувањето итн.

·Група 3:

„Кои други актери се битни за да се изгради споменикот?“ . Размислете за финансиерот, локалната влада, уметникот/цата и/или архитектот/ката итн.

·Група 4:

„На кои други начини се сеќаваме на војната или на конфликтот?“ . Размислете за гробиштата и оштетените згради, но и за учебниците по историја, филмовите, музиката, книгите и семејните приказни итн.

·Група 5:

„Какви разлики можат да постојат во дизајнот и локацијата и што ни зборуваат истите?“ . Размислете за разликата меѓу апстрактниот и фигуративниот дизајн; за автентичната и симболичната локација. Исто така, обрнете внимание на знаците на пропаѓање.

·Група 6:

„Зошто и како некои споменици можат да бидат оспорени?“ или „Зошто е некогаш тешко да се изгради споменик?“ Размислете за емоциите, чувствата и искуствата од војната коишто ги имаат луѓето. Исто така, важно е да се разгледаат одредени актери кои може да имаат интерес да ја раскажат (или да ја отфрлат) приказната која стои зад некој споменик (како политички актери, на пример); фактот дека како резултат на ова некои споменици никогаш нема да бидат изградени.

3. Секоја група ги презентира своите заклучоци и ги дискутира со своите учесници/чки. За да илустрирате некоја од темите, користете Power Point.

Цел

1. Учесниците/чките да можат да анализираат споменик во однос на неговата естетика, историјата која ја претставува и пораката која ја праќа следејќи го водичот за читање споменици кој се наоѓа во овој прирачник.
2. Учесниците/чките да можат да презентираат анализи на своите врсници во форматот којшто ќе го изберат, одговарајќи на прашања за она што го научиле, а исто така и разгледувајќи сличности и разлики во врска со „својот“ споменик.
3. Учесниците/чките да разбираат дека процесот на меморијализација е универзален, но дека секој споменик е дел од специфичен историски и политички контекст.

Формат Работа во групи и презентации

Материјал Чисти, големи листови хартија, фломастери, пенкала и друг материјал за изработка на постери. Во зависност од расположливоста, како извор на информации учесниците можат да користат интернет или извадоци од весници кои ќе ги обезбеди професорот.

Време околу 60-120 минути

Чекори

1. Изберете три до пет споменика кои ќе ги користите во текот на целата работилница Memory Walk. Формирајте групи од 5 учесника.
2. Учесниците/чките го истражуваат „својот“ споменик користејќи водич за читање на споменикот (видете подолу). Обрнете посебно внимание на споредбата на сличности и разлики меѓу спомениците (национални и странски).
3. Учесниците/чките прават презентација (во избраната форма) на „својот“ споменик врз основа на истражувањата што ги направиле. Користат информации до коишто дошле користејќи го водичот за читање споменици, со фокус на следниве прашања и теми.
 - Што научивте ново за овој споменик? Што научивте ново или што не сте знаеле претходно за историјата која ја презентира овој споменик?
 - Кои се разликите што ги најдовте меѓу „својот“ споменик и сличните (меѓу)народни споменици?
 - Које се сличностите кои ги најдовте меѓу „својот“ споменик и сличните (меѓу)народни споменици?
4. Учесниците/чките ги презентираат „своите“ споменици. Публиката смислува прашања за групата која презентира. Во дискусијата после презентацијата, обидете се да ги обработите темите за естетиката, пораките коишто ги испраќа споменикот, сличностите и разликите.

Memory Walk Водич за читање споменици

Историја

1. Која историска случка или личност ги репрезентира споменикот? Врз основа на што го заклучивте тоа?

2. Кој ја иницирал изградбата на споменикот?

3. Како течел процесот на донесување одлуки?

4. Кога е изграден споменикот?

Изградба

5. Во каков (социјален, економски и/или политички) контекст е изграден споменикот?

6. Кој (личност или организација) ја финансирал изградбата на споменикот?

7. Кој, кога и како го открил споменикот?

8. Каде се наоѓа споменикот? На пример: на автентичната или на симболичната локација, на истакнато или на неистакнато место итн.

9. Какви се формата, обликот и дизајнот на споменикот? На пример: апстрактна или фигуративна, традиционална или модерна итн.

10. Кои симболи (не) ги користи споменикот? На пример: религиски, политички, родни, класни, расни, историски, уметнички, емоционални итн.

11. Дали на споменикот постои натпис, посвета, знак или плоча? Што(не) пишува на неа?

12. Дали споменикот содржи пораки за набљудувачот? Дали постојат пораки „меѓу редови“? На пример: исклучување или вклучување на одредени групи, дали се работи за споменик кој неког слави, обвинува, нешто одречува или има образовна улога итн.

13. За кого или против кого е изграден овој споменик? На пример: жртви, починители, помагачи, набљудувачи итн.

14. За која публика е наменет овој споменик? Врз основа на што можеме да го заклучиме тоа? На пример: ако споменикот е на локален јазик за домашното население или ако споменикот е на странски јазик за туристите итн.

15. Дали споменикот е во интеракција со набљудувачот? На пример: споменик ве „тера“ да гледате долу или горе, да одите или да го допрете итн.

Функција

16. Кои (локални или странски) споменици може да се споредат со овој споменик? Кои се сличностите? Кои се разликите? Како ги објаснувате овие сличности и разлики?

17. Дали овој споменик предизвикувал или се уште предизвикува јавни расправи или контроверзии? Кој е вклучен во овие дебати и зошто? Кои се различните ставови и критики? Според вас, зошто овие актери го гледаат споменикот на одреден начин?

18. Дали обликот и/или пораката на споменикот се промениле со текот на времето? На кој начин?

19. Како изгледа споменикот денес? На пример: дали е оштетен, заштитен, запоставен, заборавен или се води грижа за него итн.

20. Дали споменикот и понатаму се користи за време на (не)формалните комеморации и/или (политички) активности?

21. Дали споменикот е дел од секојдневниот живот и дали го посетуваат многу луѓе? Ако да, на кој начин се користи? Ако не, според ваше мислење, зошто е игнориран?

Реакции и перцепција

Цел 1. Учесниците/чките да можат критички да се осврнат кон постоечките Memory Walk кратки филмови и да комуницираат со своите врсници.

2. Учесниците/чките да можат да ја репродуцираат основната структура на еден Memory Walk краток филм и да ја искористат (делумно или во целост) оваа структура за производство на свој краток филм.

Формат Работа во групи и презентации

Материјал Лап топ, пенкала и хартија

Време околу 45-60 минути

Чекори

1. Поделете ги учесниците/чките во пет мали групи или задржете ги групите формирани за Вежба 5. Секоја група истражува една земја или регион и ги анализира Memory Walk кратките филмови кои се таму произведени .
2. На секоја група доделете земја или регион. За таа цел, посетете го YouTube каналот Anne Frank House на youtube.com (клучни зборови 'anne frank house memory walk'). Направете избор којшто ќе овозможи поврзување на кратките филмови, на пр. кратки филмови на тема „отпор“.
3. Секоја група го гледа краткиот филм, а воедно ја истражува историјата којашто ја репрезентира споменикот. Учесниците/чките и овде може да го користат Водичот за читање споменици. Во рамките на оваа вежба не е потребно да се одговори на сите прашања, туку само на прашањата на кои учесниците/чките чувствуваат дека можат да дадат одговор, а врз основа на изгледаниот филм.
4. Потоа, учесниците/чките повторно го гледаат истиот филм, но овојпат вниманието е насочено кон различните мислења кои се појавуваат во филмот. Во својата анализа би требало да се насочат на тоа каква е улогата на естетиката и (перципираната) пораката на споменикот на различните мислења.
5. Сега фазата на истражување е готова и учесниците/чките почнуваат да работат на подготовка на презентацијата на своите заклучоци. Во презентацијата треба да дадат одговор барем на следните прашања:
 - Според вас, кои се значењето, намената и пораката на овој споменик?
 - Што можете да кажете за дизајнот и локацијата на споменикот?
 - На кои групи или за кои луѓе е наменет споменикот?
 - На кои различни мислења најдовте во краткиот филм? Кои мислења или перспективи **не** ги чувте во краткиот филм? Размислете, на пример, за луѓето „ориентирани кон иднината“ и стратегиите на одрекување коишто луѓето ги користат, како на пример политичарите/ките кои се обидуваат да сокријат нешто. Исто така, можете да размислувате за младите луѓе кои не чувствуваат поврзаност со оваа историја ниту истата ги загрижува. Какво е вашето мислење или перспектива за овој споменик?
6. Групите ги презентираат своите заклучоци и вежбата завршува со пленарна дискусија.

Цел 1. Учесниците/чките да можат да ги идентификуваат и именуваат различните општествени актери и различните групи кои се вклучени во изградбата на споменикот.

2. Учесниците/чките да можат да дадат основни објаснувања или основен наратив на одредени (спротивставени) аргументи, расудувања и перспективи врзани за изградбата на споменикот.

Формат Работа во групи и презентации

Материјал Лаптоп, големи листови хартија, пенкала, фломастери во разни бои и друг материјал неопходен за изработка на постер.

Време околу 45-60 минути

Чекори

1. Испечатете ги и исечете ги картичките со актери (погледнете долу или преземете ги од веб-страницата на проектот).

2. Поделете ги учесниците/чките во групи од 3-4 или задржете ги групите формирани за Вежба 5.

3. На секоја група доделете и различен Memory Walk краток филм како извор за инспирација за споменик **или** замолете ги учесниците/чките сами да размислат за историските случувања кои им се познати, а за кои би сакале да изградат споменик. За оваа вежба не е битно дали споменикот кој означува одредена историска случка веќе постои.

4. По случаен избор поделете ги картичките од актерите во групите. За секоја група потребен ви е нов сет картички. Секоја група треба да добие материјали за работа.

5. Замолете ги учесниците/чките да го „продискутираат“ споменикот „од улогата“ која ја има според добиената картичка. Учесниците/чките треба да зборуваат од „своја“ перспектива. Може да бидат креативни и да ја користат фантазијата, но перспективата мора да биде врз основа на ставовите изнесени во Memory Walk кратките филмови.

6. После дискусијата, секоја група би требало да почне да „гради“ свој споменик почитувајќи ги гледиштата на сите вклучени актери. Би требало да одговорот на следните прашања и одговорите да ги претстават на својот постер (може да одберат и други начини на презентација):

- Кое е мислењето на „мојот“ актер во овој споменик?
- Како дојдовте на идеја за овој споменик?
- Кои се причините да го изберете баш овој споменик?
- Какви избори моравте да направите и зошто? Кои елементи не се дел од конечниот план?
- Каде ќе биде изграден споменикот?
- Која ќе биде пораката на споменикот?
- Како ќе се финансира изградбата на споменикот?
- Како ќе изгледа споменикот?
- Каква ќе биде церемонијата при откривањето на споменикот?

7. Секоја група го презентира постерот на својот споменик.

Картички за актерите²

ГРЃАНИН/ГРАЃАНКА

Вие сте сведок на историјата која се памети.

Размислите за тоа каква е вашата позиција во врска со овај споменик. Дали сте биле жртва, сведок, посматрач или починител за време на овај историски настан? Или можеби сте имале повеќекратна улога?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и којаполитичка ориентација сте.

ВЕТЕРАН/КА

Вие сте се бореле како професионален војник во време на историскиот настан кој се памети.

Размислите за тоа која е вашата позиција во врска со споменикот. За кого или против кого сте се бореле? Дали изгубивте или победивте?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и којаполитичка ориентација сте.

УРИСТ/КА

Вие не сте запознаени со националната историја која се памети, но во својата земја имате споменик кој памети ист историски настан.

Замислете дека го гледате споменикот прв пат. Што би мислеле за него? Дали веднаш би знаеле кој историски момент се памети? Што мислите за пораката на споменикот?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и која политичка ориентација сте.

СОСЕД/СОСЕТКА

Вие живеете во непосредна близина на локацијата каде што ќе биди изграден споменикот. Тоа значи дека вие секој ден ќе бидете соочени со историјата кој тој ја претставува.

Размислете дали се согласувате за локацијата на споменикот? Дали би сакале да го гледате секој ден? Што мислите за изгледот на споменикот?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и која политичка ориентација сте..

² Овие картички не треба да ги ограничат учесниците/чките на една улога, туку да ја покажат разновидноста на улогите и можните преклопувања. Земете во предвид дека секоја „етикета“, улога или актер имаат свои комплексности кои мора целосно да се разгледаат.

АКТИВИСТ/КА

Вие сте политички активни и би сакале нешто во врска со споменикот да се промени.

Размислете за тоа дали (и зошто) би сакале споменикот да остане овде каде е, да се уништи или да се изгради потполно нов споменик.

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и која политичка ориентација сте.

УМЕТНИК/ЦА или АРХИТЕКТ/КА

Вие сте дизајнер (на локацијата) на споменикот.

Размислете за тоа дали имате лична врска со споменикот или сте потполно неутрален? Која би била смислата или целта на вашиот дизајн?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и која политичка ориентација сте.

ГРАДОНАЧАЛНИК/ЧКА

Вие сте градоначалник/чка на градот или местото каде споменикот ќе биде изграден.

Размислете за различните групи кои настојуваат да ги остварат своите цели во врска со овој споменик. Дали можете да најдете рамнотежа помеѓу целите на различни групи или ги пратите своите?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и која политичка ориентација сте.

ИСТОРИЧАР/КА

Вие сте научник и ја истражувате историјата која го памети споменикот.

Размислете што е за вас, како историчар/ка, најбитно? Дали сакате да се испочитува историската точност и вистина или социјално пожелните цели?

Не заборавајте кој сте или што сте: на пример маж или жена, млад или стар, член на мнозинска или малцинска група (нпр. во однос на раса, етничка припадност, сексуална ориентација) и која политичка ориентација сте.

- Цел**
1. Учесниците/чките креативно да се вклучат во темата на споменикот?
 2. Учесниците/чките да можат да ја вградат својата перспектива во креирањето на алтернативен наратив.
 3. Учесниците/чките да можат да ја разгледаат, на основно ниво, својата улога и одговорност во однос на градењето на споменикот.
- Формат** Индивидуален/работа во групи и презентации
- Материјал** Фломастери и (големи) хартии (глина по избор)
- Време** цца. 45-60 минути
- Чекори**
1. Дајте му/и на секој/а учесник/чка голем лист хартија и/или глина и замолете ги да нацртаат, претстават со ментална мапа, направат од глина или да го опишат со зборови својот идеален споменик (ако имаат неограничени финансиски средства).
 2. Ставете ги сите постери на сид (или презентирајте ги моделите од глина на маса) и на тој начин формирајте галерија од постери/споменици. Учесниците/чките би требало да го претстават својот споменик на остатокот на групата. Во својата презентација, учесниците/чките би требало да одговорат на следниве прашања:
 - Зошто сте го одбрале баш овај историски настан или личност?
 - Која порака сакате да ја испратите со овај споменик?
 3. Кога сите учесници/чкие ги претстават своите идеални споменици, продолжете ја вежбата со дискусија на следниве теми:
 - Дали мислите дека вие, како млади луѓе, треба да имате влијание на тоа кои споменици се градат? Зошто да/не?
 - Дали младите луѓе генерално имаат мислење за спомениците? Дали би требало да го имаат?
 4. Завршете ја вежбата со разгледување на кои начини учесниците можат да станат активни во својата средина?

- Цел**
1. Учесниците/чките вежбаат вештини на критичко мислење низ дебата.
 2. Учесниците/чките ги разбираат различните перспективи поврзани со темата и можат да дискутираат за или против нив, независно од својте позиции или мислења за темата.
 3. Учесниците можат самите да рефлектираат за својата одговорност врзана за градење споменици

Формат Различни форми на дебата се користат во комбинација со Memory Walk кратки филмови

Материјал Теми за дебата (на страна 29 видете ги коментарите и предложените прашања за дебата поврзана за кратките филмови кои се наоѓаат на ДВД)

Време Варира (траењето на вежбите е различно за различните формати на дебата)
Предлог: групна подготовка = 10 минути; презентација на главните аргументи по 1 минута по говор (приближно 10 минути вкупно) професорот/ката коментира или пресудува (3 минути) = вкупно, приближно 20 минути.

Чекори

1. Пребројте ги учесниците/чките на глас. Поделете ги така што оние со парни броеви се една, а оние со непарни друга група. На едната група доделете и позиција „ЗА“ а на другата „ПРОТИВ“.
2. Во рамки на групата учесниците/чките би требало да смислат 3 клучни аргументи кои ја претставуваат нивната позиција.
3. Учесниците/чките можат да дебатираат за краткиот филм кој сте го погледале или прашањата поврзани со него. Битно е модераторот/ката да ги мотивира учесниците/чките да се држат до своите улоги т.е да ги застапуваат ставовите на својата страна (независно од своите лични ставови). Учесниците/чките ги претставуваат своите аргументи според следниот редослед:

- 1) Група ЗА го претставува аргументот ЗА 1
- 2) Група ПРОТИВ одговара на ЗА 1 и го претставува ПРОТИВ 1
- 3) Група ЗА одговара на ПРОТИВ 1 и го претставува ЗА 2
- 4) Група ПРОТИВ одговара на ЗА 2 и го претставува ПРОТИВ 2
- 5) Група ЗА одговара на ПРОТИВ 2 и го претставува ЗА 3
- 6) Група ПРОТИВ одговара на ЗА 3 и го претставува ПРОТИВ 3
- 7) Група ЗА ја сумира дебатата и објаснува зошто победиле
- 8) Група ПРОТИВ ја сумира дебатата и објаснува зошто победиле

Дополнителен материјал Користете меко топче или играчка со правило „може да зборува само онај кај кого се наоѓа топчето“ (освен олеснувачот/чката). Фрлете и го топчето на група ЗА и нека некој го образложи нивниот аргумент. После тоа, таа личност и го фрла топчето на некој од група ПРОТИВ (или на некој кој сигнализира дека сака нареден да зборува). Тие го образложуваат нивниот аргумент или одговор. После тоа повторно и фрлаат на некој од група ЗА. Фрлањето продолжува се додека одговорите и аргументите се оригинални т.е во согласност со правилото - „не смеете да повторувате нешто што е веќе кажано туку да изнесете некој нов, оригинален аргумент“. (Време: не повеќе од 15 минути по тема)

Вежба 10: Разгледување на локалните споменици

Домашна задача

- Цел**
1. Учесниците/чките да станат генерално посвесни на својата околина а особено на присуството на споменици.
 2. Учесниците/чките да се насочат кон темата и да се запознаат на основно ниво.
- Формат** Индивидуален/работа во групи и презентации
- Материјал** Камера, лаптоп, пенкало, хартија
- Време** Домашна задача: 90 минути (истражување)
На часот: 45 минути (презентација)
- Чекори**
1. Замолете го секој учесник/чка да го пронајде најблискиот споменик во своето соседство и да го истражи (било на интернет или да ги праша своите родители/старатели)
 2. Учесниците/чките би требало да го фотографираат споменикот или да пронајдат фотографии на споменикот од интернет кои ќе ги користат во својте презентации.
 3. Учесниците/чките ги презентираат „своите“ споменици (со помош на компјутерска програма за презентација на слајдови или на постер). После тоа следува дискусија за сличностите и разликите во естетиката, локацијата и пораката на споменикот.
- Дополнителен материјал** Оваа вежба може да се користи и како воведна вежба која ќе помогне учесниците да се запознаат со темата и да го активираат претходното знаење на темата.

Цел	<ol style="list-style-type: none">1. Учесниците/чките да станат свесни и да можат полесно да се поврзат со приказните „зад“ споменикот.2. Учесниците/чките да се изложат на „вистински“ мислења на луѓе за спомениците.
Формат	Работа во групи и презентации
Материјал	Лаптоп, мобилен телефон, камера или било каква направа за снимање.
Време	На часот: 45 минути (подготовка) + 45 минути (претставување) Домашна задача: 90 минути (истражување од дома)
Чекори	<ol style="list-style-type: none">1. Направете листа со споменици кои се лесно достапни на учесниците/чките. Постојат две опции за ова вежба:<ol style="list-style-type: none">(а) учесниците/чките во групи посетуваат одреден споменик и ги интервјуираат минувачите за значењето и пораката на споменикот како и нивното мислење за споменикот(б) учесниците/чките во парови ги интервјуираат сведоците, архитектот/ката или некои други актери поврзани со споменикот2. Во текот на подготовката учесниците/чките го истражуваат споменикот (користејќи го водичот за читање на споменици на 14) и припремаат (отворени) прашања за интервју за споменикот за кои се заинтересирани.3. За домашна задача, учесниците го посетуваат споменикот/експертот/ката и ги снимаат (со телефон или камера) своите интервјуа. Учесниците/чките треба да се охрабрат да разговараат со што е можно повеќе различни луѓе. Особено во пост-конфликтните подрачја, учесниците/чките мора да бидат спремни на (негативните) коментари кои можат да ги добијат.4. Учесниците/чките припремаат мултимедијална презентација и ја претставуваат на часот.
Дополнителен материјал	Материјалот кои ќе се собере може да се користи за Вежба 7: Еден споменик, десет мислења

Приказна за работилницата Memory Walk

Претставување на концептот

Meѓу 2012 и 2015 година работилниците Memory Walk беа спроведени во 14 земји и во рамките на тие работилници беа создадени 50 кратки филмови. Истражувањето на спомениците и запознавањето на младите учесници со оваа тема на креативен начин се покажаа како успешна комбинација. Тоа сепак не значи дека концептот е во потполност развиен. На основа на интервјуа со експерти, професори и студенти одбравме неколку примери на добра пракса и добивме некои сугестии кои би требало да ги разгледаме. Ова се изјавите на некои од луѓето кои имаат искуство со работилницата. Се надеваме дека ќе ви дадат преглед на размислувањата кои влегоа во развој на концептот Memory Walk. Ако сакате да го поделите вашето мислење или да дадете коментар, контактирајте ја Куќата на Ана Франк преку електронската адреса: memorywalk@annefrank.nl или најдете ја електронската адреса на локалниот координатор на страната на ХИП (види Библиотека).

Поврзување на минатото и иднината

“Оваа работилница дава трета димензија на дводимензионалната слика на историјата. На спомениците им се пристапува како на скриени оази на историско знаење, урбано богатство кое чека да биде откриено и истовремено демистифицирано. Работилницата нема цел да ги информира минувачите за спомениците, туку на учесниците/чките да им покаже дека историјата е дебата која трае и во сегашноста, а не монолог кој е запишан во камен.“

Твртко Патер, директор на ХЕРМЕС и Memory Walk тренер, Хрватска

Важно е да имате предвид дека учесниците/чките понекогаш може да се лично поврзани со одредени истории. Прашањата кои се дискутираат некогаш може да погодат болни места, посебно во земјите кои искусиле војна и конфликт во блиското минато. Во овие региони „вистината“ за тоа што се случило во минатото може и понатаму да биде предмет на сериозни дебати. Овие дебати можат (неочекувано) да се појават за време на Memory Walk работилниците.

Сепак, учесниците можат да се најдат погодени од темите дури и ако се работи за настани од далечното минато. Секавањата може да бидат чувствителни, потиснати или замолчени иако тие настани се случиле пред повеќе од сто години. За некои учесници зборувањето за овие настани може да биде болно или дури и невозможно. Еден од примерите за такво „тешко“, но далечно минато е Холандската историја на ропството - историја која често се негира, „заборава“ или се смалува нејзиното значење. За професорите/ките е клучно секогаш да ги имаат на памет можните тензии во групата, да и дадат важност на секоја перспектива и да се однесуваат кон сите осетливи теми со почитување.

Поврзување на земјите

„Вежбите од кои се состои Memory Walk нудат начин да се истражува како функционира градењето на споменици и како се сеќаваме. Работилницата се обидува да излезе од националните граници споредувајќи споменици од целиот свет. На тој начин, работилницата се обидува да пружи алатка кој служи за гледање преку границите, дури и повеќе, преку нашите историски хоризонти.“

**Лаура Бурхоут, историчарка и Memory Walk тренерка,
Куката на Ана Франк, Холандија**

Одлуките кои се однесуваат на спомениците најчесто ги донесуваат националните влади. Тие гледаат на спомениците како на многу ефективен начин да се раскаже приказна за нацијата и да се создаде национално чувство. Тоа лесно може да се претвори во манипулација, едностраност или дури и злоупотреба на минатото. Работилницата Memory Walk се обидува да им обезбеди знаење и алати на учесниците кои им се потребни за да ги освестат тие процеси. Учат како да ги споредат различните национални и странски споменици за да ги увидат разликите, но и бројните сличности меѓу нив. Сепак, компаративниот пристап носи ризик за смалување на единственоста на секој од спомениците. Затоа балансираниот пристап е еднакво важен.

Мултиперспективност на личните истории

„Ако е квалитетна, мултиперспективноста може да ги зголеми потенцијалните квалитети и способности кај учесниците/ките. Ни помага да препознаеме дека секој учесник/чка има своја перспектива и своја локална историја во сегашното општество. Низ активниот метод на учење во методологијата Memory Walk со интервјуирање и снимање, дел од камен или пејзаж може да се контекстуализира со истражување и дискусија.“

**Сенада Јусиќ, професорка по историја и
ЕУРОКЛИО ХИП тренер, Босна и Херцеговина**

Барајќи од учесниците/ките да бидат отворени за различните историски перспективи, овој пристап за професорите/ките поставува предизвик и тие самите да бидат отворени за гледање на нештата од друг агол кој е потенцијално различен од нивниот. Исто така, од професорот/ката бара да биде дополнително сензибилен/на во поглед на направениот избор. Каква е селекцијата на споменици што ја правите, кои примери ќе ги изберете, а кои ќе ги изоставите? Зошто? Секогаш постои логика во Вашиот избор. Можеби дури политичка или идеолошка позадина. Секоја перспектива има свои можности и ограничувања, а некои перспективи може да бидат спротивставени со другите. Обидете се да бидете искрени и транспарентни во односот со учесниците/ките кога станува збор за вашите лични преиоритети и перспективи, затоа што тоа може да помогне да се отвори дискусија. Истовремено, мора да бидете внимателни за да не дозволите една перспектива да ја надвлее другата.

Давање конкретна прилика на учесниците/чките

„Учесниците/чките излегуваат на улица, гледаат споменици, разговараат со луѓето и на крајот чувствуваат дека им е дадена конкретна прилика. Тоа е затоа што тие работат, тие поставуваат прашања, тие се творци. Фактот дека имаат можност да бидат новинари/ки или филмски режисери/ки е највозбудливиот дел. Експериментирањето поттикнува, а неконвенционалниот пристап не се смета за грешка.“

Ида Љубиќ, професорка по историја, Хрватска

Важен аспект кај вежбите во рамките на работилниците Memory Walk е фокусот на улогата и одговорноста на учесниците/чките. Тоа им дава можност да ги презентираат спомениците и своите истории со свои зборови. Еден од начините да се поттикне ова е на учесниците/чките да им се даде максимална контрола врз материјалот којшто ќе го обработуваат: кој споменик сакаат да го истражуваат, кого сакаат да интервјуираат и како сакаат да ги презентираат своите резултати.

Стекнување практични вештини

„Добро е кога ќе се види дека учесниците/чките се занимаваат со овие, понекогаш, тешки теми. На тој начин, учесниците/чките од пасивна се ставаат во позиција во којашто даваат свое мислење и критичка анализа.“

Инес Ламберт, филмски режисер, Хрватска

Со изработката на филм како една од главните компоненти на програмата, историјата станува достапна во сегашноста. Учесниците/чките учат како да ја изразат својата перспектива. Оваа активност го олеснува занимавањето со комплексни теми и најчесто помага фиксираниите наративи за спомениците да се прикажат на креативен начин.

Пример за Memory Walk работилница

Лекции за сеќавањето

Ден 1 Пред да започнат со своите истражувачки задачи, учесниците/чките учествуваат во вежбите и ги слушаат предавањата на оние кои имаат нешто да кажат на темата, а кои може да бидат експерти/ки, уметници, активисти/ки или сведоци и едукаторот/ката. Види ги вежбите во овој прирачник.

Посета на спомениците

Ден 2 Учесниците/чките посетуваат различни споменици. Појдовна точка за дискусија за спомениците е природот на учесниците/чките кон нив да биде како да се истражувачи/ки и/или новинари/ки. Учесниците/чките го преиспитуваат споменикот и го разгледуваат неговото значење(значења), естетика и симболика.

Снимање и интервјуирање

Ден 3 По истражувањето на одреден споменик, учесниците/чките добиваат обука за интервјуирање и користење камера. Потоа учесниците/чките ги интервјуираат граѓаните/ките и минувачите, поставувајќи им прашања за нивните размисли, идеи, критики и перцепции за споменикот. Овие разговори се снимаат.

Монтирање на видео-материјалот

Ден 4 Монтирање на интервјуата и креирање мини-документарни филмови со траење од околу 5 минути под водство и со помош на професионални монтажери/ки. Кратките филмови би требало да се занимаваат со историјата којашто ја претставува споменикот како и со различните мислења на луѓето кои се снимани.

Промоција на резултатот

Ден 5 Проекција на кратките филмови и објавување на YouTube како би биле презентирани пред пошироката публика.

Видео коментари Memory Walk ХИП

Филмската работилница Memory Walk е одржана во Босна и Херцеговина (2013) и во Хрватска, Македонија, Србија (2014) како дел од ХИП проектот. Во текот на секоја Memory Walk работилница, направени се 3 кратки филма од околу 5 минути во Сараево/Источно Сарајево, Загреб, Скопје и Белград. Секој краток филм зборува за еден (не)постоечки споменик или име на улица. Подолу ќе најдете кратко објаснување за секој споменик, прашања за дискусија (коишто може да се користат во вежбата за дебата) како и дополнителен материјал за читање/домашна задача. Предложениот материјал за читање вклучува јазична одредница (АНГ- англиски, БХС – босански, хрватски, српски, МАК - македонски, АЛБ - албански).

Овај избор на извори во никој случај не е конечен и текстовите не се секогаш во согласност со ставовите на авторот, туку е наменет како инспирација за започнување дискусија. За дополнителни општи и регионални ресурси, посетете ја Memory Walk библиотеката во овој прирачник на страна 46.

Секоја Memory Walk филмска работилница произведе 3 кратка филма. Краткиот филм 1 одговара на споменик врзан за Втората светска војна, краткиот филм 2 за споменик од периодот на Југославија, а краткиот филм 3 за споменикот поврзан со војните и конфликтите во деведесеттите години (Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија) или процесот на градење на нацијата во 2010-тите (Македонија).

Сараево/Источно Сараево, Босна и Херцеговина:

Краток филм 1: Споменик на Милан Симовиќ

- а што е овој споменик?

Споменикот на Милан Симовиќ се наоѓа на Пале, Источно Сараево, подигнат е во спомен на партизанот Милан Симовиќ, народен херој на Социјалистичка Федеративна Република Југославија во 1945. Титулата народен херој е втора највисока воена награда за Југословените/ките кои се истакнале се посебни заслуги. Симовиќ оваа титула ја добил како командант на Витешката чета на Романијскиот партизански одред за време на Втората светска војна. Во текот на борбите на линијата на фронтот, организирал рушење на железничката пруга Сараево – Вишеград и така ја онеспособил за повеќе од 10 месеци. Подоцна е убиен од страна на усташите. Споменикот се состои од статуата на Милан Симовиќ која се наоѓа во малиот парк.

- Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?

Спомениците поврзани со Втората светска војна продолжуваат да бидат оспорувани во Босна и Херцеговина. Овие секавања повторно се мобилизирани од страна на елитата пред девеесеттите што резултира со спротиставени перцепции за партизанското движење. Во зависност од перспективата, партизаните/ките се сметаат или за угнетувачи или за антифашисти. Овој споменик веќе не игра централна улога во комеморативниот календар на Пале (Република Српска, Босна и Херцеговина), а малиот парк околу споменикот изгледа напуштено.

- Предлог прашања за дискусија по гледањето на краткиот филм.

1. Зошто одредени луѓе се прогласувани за народни херои во време на Југославија?
2. Зошто луѓето не би се согласиле со прогласувањето на некој/а за народен/на херој/хероина?
3. Зошто најчесто тема на спомениците се борците, а многу поретко жртвите? Постојат ли (можно ли е да постојат) споменници на набљудувачите и помагачите?
4. Што ви зборува фактот дека овој споменик е запоставен (како и споменикот во Краткиот филм 2 – Спомен -паркот Враца) за значењето на анти-фашистичката борба во (различни групи во) општеството?

- Дополнителна литература/домашна задача

1. Истражете (АНГ/БХС) ги народните херои и видете ги сличностите и разликите со помош на Листата на ордени и медали на Социјалистичка Федеративна Република Југославија, 1945-1990 <http://www.medals.pl/yu/yu2.htm>
2. Прочитајте (БХС) повеќе за Милан Симовиќ „Милан Симовиќ – од скретничара возова до народног хероја“ palelive.com/licnosti/milan-simovic-od-skretnicara-vozova-do-narodnog-heroja

Краток филм 2: Спомен Парк Враца

- **За што е овој споменик?**

Спомен паркот Враца е изграден околу местото каде се наоѓала старата Австроунгарска тврдина и отворен е во 1981 година. Спомен паркот Враца комеморира партизански и цивилни жртви од Втората светска војна и имаше важна рекреативна функција за време на Југославија. За време на опсадата на Сараево во девеесеттите, паркот беше користен од страна на воените сили на босанските Срби како стратешка точка од која се гаѓаше градот кој се наоѓа во долината под него. Овие сили делумно го оштетија паркот за време на повлекувањето во 1996 година. Во 2005 година Спомен паркот Враца е прогласен за национален споменик на Босна и Херцеговина. И покрај тоа до ден денес паркот остана напуштен.

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

Сеќавањата поврзани со Втората светска војна продолжуваат да бидат оспорувани во Босна и Херцеговина. Овие сеќавања повторно се мобилизирани од страна на елитите пред деведесеттите што резултираше со конкретни перцепции за Партизанското движење. На партизаните/ките се гледа или како на угнетувачи или како движење на анти-фашистички отпор во зависност од тоа од која перспектива се набљудува. Така Спомен паркот Враца од страна на некои групи во регионот е прифатен, а од други е отфрлен. Спомен паркот Враца е посебно оспорувано место поради повеќеслојните сеќавања поврзани со него. Не само што содржи сеќавања на Втората светска војна и на периодот на Југославија, туку игра и трагична улога во опсадата на Сараево. Моменталната дилема се однесува на неговото реновирање, кое се одложува иако паркот се наоѓа на листата на заштитени национални споменици. Неколку невладини организации активно се обидуваат да го исчистат просторот и да го обноват паркот.

- **Предлог за дискусија после гледањето на краткиот филм?**

1. Пред опсадата на Сараево во 1992 година различни антивоени активисти себеси се нарекуваа по народниот херој Владимир Перик („Валтер“) кој го бранеше Сараево за време на Втората светска војна. Што мислите која беше целта на „враќањето на Валтер“ во 1992 година?

2. Од сите народни херои само неколку се жени. Еден од спомениците во Спомен паркот Враца е споменикот „Жена-борец“ кој претставува храброст и победа. Сепак овој споменик не е посветен на одредена жена херој. Споредете го овој споменик со споменикот на Милан Симовиќ. Што мислите зошто постои разлика меѓу прикажувањето на машките и женските херои и што таа ни говори за нивниот статус во Југославија? Дали е поинаку денес?

3. Ако спомен паркот се исчисти и обнови, која функција би требало да ја има; дали би требало да комеморира некого или нешто?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Погледајте (АНГ/БХС) го филмот „Валтер Брани Сарајево“ (1972) за еден од Народните херои кои го бранеше Сараево за време на Втората светска војна.
2. Прочитајте (БХС) Амра Чусто, Колективна меморија града – Вјечна ватра и Спомен Парк Враца. Хисторијска трагања, 1, 2008, [стр. 101-123]
http://www.iis.unsa.ba/pdf/historijska_traganja_1.pdf и прочитајте (АНГ) за Спомен Парку Враца на веб страницата на Комисијата за Национални Споменници
http://www.kons.gov.ba/main.php?id_struct=50&lang=4&action=view&id=2559
3. Прочитајте (БХС) го Горан Млинаревиќ 2015. Како спасити тековине антифашизма и једнакости свих? Симболичка интервенција и иницијатива за обнову руке „Жене Борца“ на Врацама, 60-68 во: Баштина, 3, Музеј књижевности и позоришне уметности, Сараево, 2015.
4. Прочитајте (АНГ) Јасмина Чаушевиќ (ур.) *Women Documented, Women and Public Life in Bosnia and Herzegovina in the 20th Century*. Сараево, 2014
http://soc.ba/site/wp-content/uploads/2014/10/Women-Documented_web-verzija-sa-koricama.pdf

Краток филм 3: Сараевски ружи

- **За што е овој споменик?**

Сараевските ружи се бетонски лузни, предизвикани од експлозии од гранати кои подоцна се пополнети со црвен цемент. Тие ги комеморираат луѓето кои се убиени за време на опсадата на Сараево (1992-1996). Не е познато кој и кога почнал да ги полни таквите кратери со црвен цемент, но со текот на годините граѓаните и активистите пробаа да ги зачуваат и да ги нагласат овие места на сеќавање.

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

Постојат неколку конкретни приказни за тоа кој го иницираше создавањето на овој споменик и до денес е нејасно кој и кога го вовел. Неколку невладини организации го одржуваат споменикот и до 2012 година Владата не водеше грижа за него (некои Ружи дури и исчезнаа после реновирање на патиштата). Во 2012 година Владата почна со реновирање на неколку Ружи. Споменикот „Сараевски Ружи“ е анонимен и не содржи никакво објаснување или комеморативна табла што ја отвора можноста да ги комеририра сите жртви на војната. Истовремено, многу туристи проаѓаат не забележувајќи ги. За некои граѓани на Сараево тие претставуваат моќно сеќавање на минатото, додека други ги гледаат како знаци на оштетување на градот кои треба да се поправаат.

- **Предлог прашања за дискусија после гледање на краткиот филм.**

1. Дали е битно да се знае кој ја иницирал изградбата на споменикот? Зошто?
2. Зошто Владата во минатото не водела грижа за овој споменик?
3. Колку е важна улогата на граѓанските акции во примерот на овој споменик?
4. Повеќето споменици од 19. и 20. век се големи статуи. На крајот на 20 век се појави нов тренд на споменици кои се дел од плочникот, кои можете да ги забележите само ако наидете на нив. Што мислите, зошто се појави овој тренд и каков ефект имаат големите статуи, а каков спомениците „на земја“?
5. Што мислите, дали на споменикот треба да му се додаде објаснување или текст (на пр. плоча) или треба да остане нем потсетник?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Прочитајте (АНГ/БХС) Сарајевске Руже; Ка политики сјећања – Азра Јунузовић / Sarajevo roses ; Towards politics of remembering (ArmisPrint, Sarajevo ; 2006).
2. Прочитајте (БХС) Акција младих активиста 2015: Бојом подсетили на крв из сарајевских ружа <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/foto-bojom-podsietili-na-krv-iz-sarajevskih-ruza>
3. Споредете (АНГ/БХС) ги Сараевските Руже са Stolpersteine/Камен на сопнување низ Европа ("Камен спотицања") https://bs.wikipedia.org/wiki/Kamenovi_spoticanja

Загреб, Хрватска:

Краток филм 1: Споменик на Декемвриските жртви

- **За што е овој споменик?**

Овој краток филм го анализира споменикот “Декемвриски жртви” на авторот Душан Џамоња – историјата зад споменикот и различите перцепции на таа историја. Споменикот ги комеморира жртвите на јавното бесење во Загреб од страна на Хрватските власти на нацистичката марионетска држава НДХ (Независна Држава Хрватска). Шеснаест анти-фашисти беа обесени без судење во декември 1943 година како одмазда за минирањето на тајното складиште на оружје од страна на партизаните (герилско анти/фашистичко движење кое беше активно во Хрватска во тоа време).

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

Втората светска војна и понатаму е чувствителна тема во Хрватска, бидејќи за време на војната еден дел од населението соработуваше со нацистичките окупатори, додека друг дел се бореше против окупацијата во рамките на Партизанското движење. Имаше големи загуби на двете страни и многу луѓе се сè уште огорчени заради тоа што изгубиле член на своето семејство за време на војната.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм?**

1. Дали може да се направи споменик кој ќе ги прикажува сите страни на комплексната историја? Дали споменикот би требало да се стреми кон тоа?
2. Како е можно некои луѓе да не знаат каде се наоѓа споменикот или што претставува?
3. Дали минирање на тајно складиште на оружје кое припаѓа на нацистичка марионетска држава претставува терористички чин или чин на отпор?
4. Дали мислите дека апстрактен споменик е соодветен за комеморирање на таков настан?
5. Колку е важно сеќавањето на антифашизмот?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Прочитајте (БХС) „Из илегалног Загреба“, Иван Шибл.
2. Прочитајте (БХС) ги трудовите на студентите на тема меморијализација на Втората светска војна во Хрватска „Мoj завичај кроз вријеме“, Документа (Documenta) http://www.documenta.hr/assets/files/publikacije/Moj_zavicaj_kroz_vrijeme.pdf
3. Истражете го Партизанското движење во Југославија и во Хрватска
4. Истражете (БХС) ја меморијализацијата на концентрациониот логор Јасеновац <http://www.iusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6468> и прочитајте (БХС) за Југословенскиот архитект кој го осмисли споменикот во Јасеновац http://www.slobodnaevropa.org/content/Bogdanovic_dokumetarni_film/2177961.html

Краток филм 2: Име на плоштадот - Маршал Тито

- **За што е овој споменик?**

Овој краток филм ги претставува различните мислења за Плоштадот Маршал Тито. Се работи за еден од главните плоштади во главниот град на Хрватска - Загреб кој го носи името на претседателот на Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Хрватска се одвои од Југославија за време на војната за независност во деведесетите.

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

Името на плоштадот е контроверзно затоа што на Титовото наследство во општеството се гледа различно. Дел од граѓаните во пост-Југословенскиот простор смета дека Тито бил голем државник, кој направил многу за земјата: за време на Втората светска војна ја предводеше борбата против нацистичките окупатори, како и изградбата на Југославија после војната. Други го сметаат за воен злосторник и диктатор заради лошиот третман кон воените затвореници после завршувањето на војната, како и поради прогонувањето на политичките противници.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм.**

1. До која мера имињата на улиците или плоштадите можат да служат како споменик? Какво значење можат да имаат?
2. Како е можно на толку важна историска фигура да се гледа на толку различни начини?
3. Дали е можно двете перспективи да се вистинити?
4. Дали е можно да се предава историја ако не постои јасен договор за историскиот наратив?
5. Дали мислите дека разликите се последица на образовниот систем или на тоа што луѓето го учат дома? Дали интернетот придонесе за разјаснување на вакви историски прашања? Зошто?

- **Дополнителна литература/домашна работа**

1. Погледнете (АНГ/БХС) (делови од) документарниот филм во продукција на BBC „Смртта на Југославија“ (“The death of Yugoslavia”) на веб страницата на YouTube и продикутирајте <https://www.youtube.com/watch?v=oODjisdLoSYo>
2. Истражете други политички фигури и побарајте различни перспективи за нивниот живот и дело (на пр. Фидел Кастро, Махатма Ганди итн.)
3. Дајте им задача на учесниците/ките да го истражат „Рашомон ефектот“ кој се однесува на појавата кога луѓето понекогаш интерпретираат ист настан на различни, контрадикторни начини. Користете ја статијата (АНГ/БХС/АЛБ/МАК) „Југоносталгија живее преку спомениците на Тито“ за компаративно истражување balkaninsight.com/mk/article/југоносталгијата-живее-преку-меморијалните-споменици-на-ти-то

Краток филм 3: Споменик за Александра Зеџ

- **За што е овој споменик?**

Овој краток филм го поставува прашањето дали е потребно да се изгради споменик кој би ја комеморирал смртта на Александра Зеџ. Александра Зеџ беше дванаесетогодишно девојче од Загреб која беше убиена заедно со своите татко и мајка затоа што беа етнички Срби. Убиствата ги направија припадници на резервниот состав на Министерството за внатрешни работи на Република Хрватска; сторителите не беа никогаш осудени.

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

Овој инцидент не е тема на поширока дебата бидејќи соочувањето со него би значело соочување со фактот дека Хрватите чинеа воени злосторства. Постои силно убедување, кое го делат голем број луѓе, дека разговор за било што лошо што Хрватска го направила за време на војната на некој начин би го намалило значењето на фактот дека државата имаше право да ја брани својата независност од агресија.

- **Предлог прашања за дискусија после краткиот филм.**

1. Зошто некои луѓе сметаат дека нечија етничка припадност, раса или религија се важни?
2. Зошто на општествата им е тешко да прифатат дека нивната група/војска исто така направила злосторства?
3. Која е вредноста на споменикот за жртвите на злосторството кое го направило вашите сонародници?
4. Дали мислите дека такви споменици можат да спречат омраза и прогонување на малцинства во иднина?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Погледајте (АНГ/БХС) го фотографскиот есеј на Сандра Виталиќ за местото каде беше убиено семејството Зеџ. 'Неплодна тла', Сандре Виталиќ: Изложба са која ќете изаѓаи на рубу суза или потпуно равнодушни

www.jutarnji.hr/-neplodna-tla--sandre-vitaljic--izlozba-s-koje-cete-izaci-na-rubu-suza-ili-potpuno-ravnodusni/444667/ и

www.academia.edu/3053923/INFERTILE_GROUNDS_THE_PHOTOGRAPH_AS_A_SITE_OF_MEMORY

2. Прочитајте (АНГ/БХС) „Обитељ Зеџ: сјећање и даље на чекању“

<http://cdtp.org/wp-content/uploads/2014/05/RECOM-Initiative-Voice-13-2013-ENG.pdf> и

<http://www.recom.link/bs/glas-inicijative-za-rekom-13-2013-2/>

3. Споредете ја приказната за Александра Зеџ со приказните на други деца жртви на војната, како што се Злата Филиповиќ (БиХ) и Ана Франк (Холандија) или фиктивната приказна на Лисел Мемингер (Германија) во книгата „Крадец на книги“ од авторот Маркус Зусак.

Скопје, Македонија:

Краток филм 1: Споменик на Невена Георгиева - Дуња

- **За што е овој споменик?**

Овој краток филм претставува споменик на Невена Георгиева - Дуња, млада партизанка која е убиена кога имала седумнаесет години. И ја отсекле главата, ја набиле на колец и после ја покажувале на граѓаните на Велес за да ги заплашат. Таа била многу активна во Партизанското движење меѓу двете светски војни, меѓутоа постојат многу малку информации за неа.

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

Овој споменик се наоѓа во паркот „Жена борец“ во Скопје, но после државниот проект „Скопје 2014“ тој е скоро незабележлив и многу луѓе не знаат дека постои и кого го претставува. Споменикот е оспоруван бидејќи го илустрира недостатокот на родовата (и возрасната) репрезентација во спомениците.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм?**

1. Што мислите, зошто жените борци во споредба со машките воени херои се помалку присутни во културата на сеќавање?
2. Дали важните жени и деца се во доволна мера прикажани во историските книги и во спомениците? Кој недостига?

- **Дополнителна литература/домашна работа**

1. Споредете (АНГ) ја Дуња со другите Партизанки во регионот или со жените борки во конфликтите низ светот <http://www.historynet.com/famous-women-in-history>
2. Покрај тоа што може да биде борец, жената истовремено може да има и други улоги како што се: жртва, починител, набљудувач или спасувач. Пронајдете во својата историја, личности (жени) кои одговараат на овие улоги. Дали овие личности исто така би требале да добијат споменик и како би изгледал тој споменик? Со помош на Вежбата „Мојот идеален споменик“ креирајте споменик и објаснете го неговото значење.
3. Со помош на Вежбата „Биографија на споменик“ (страна 13) истражете ги спомениците на други важни женски фигури, како што е споменикот на Мајка Тереза во Скопје од авторот Томе Серафимовски.

Краток филм 2: Споменик на Јосип Броз Тито

- **За што е овој споменик?**

Овој краток филм го прикажува споменикот на Јосип Броз Тито во главниот град на Македонија. Тито беше претседател на Социјалистичката Федеративна Република Југославија. Три споменици во Скопје му се посветени на Тито и сите се наоѓаат на исто место, пред средното училиште кое го носи неговото име.

- **Кои се дилемите или контроверзите поврзани со овој споменик?**

“Скопје 2014”, проектот во рамките на кој се спроведува градба на 34 споменици не вклучува ниту еден споменик од периодот на Југославија, па заради тоа партијата „Титови Леви Сили“ илегално постави споменик во негова чест. Многу луѓе во Македонија веруваат дека тој споменик е дел од проектот „Скопје 2014“. Конечно, партијата јавно призна дека стои зад подигањето на споменикот, но и понатаму нема информации кој ја финансираше градбата и кој го направи (името на скулпторот/ката останува непознато). Нема информации за тоа дали споменикот има легална документација и дозвола да биде на тоа место, но многу граѓани/ки на Скопје го поддржуваат.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм.**

1. Дали луѓето би смееле да постават споменици на јавни места без дозвола од владата?
2. На која историска фигура треба да и се изгради споменик во вашиот град/село? Дали треба да имаме еднаков број на споменици за секој историски период или за некој историски период би требало да има повеќе/помалку споменици?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Истражете што им се случи на Титовите споменици после распадот на Југославија со помош на овие колекции на фотографии (МАК)
<http://b2.mk/news/26-jugoslovenski-spomеници-od-ldnina?newsid=YvFA>, текст (АЛБ)
<http://www.reporter.al/nostalgiija-per-jugosllavine-lulezon-ne-memorialet-e-titos/>, фотографски есеј (АНГ) авторка Арне Мачкиќ
<http://www.failedarchitecture.com/mortal-cities-and-forgotten-monuments/>, текст (АНГ/АЛБ/БХС)
<http://www.kosovotwopointzero.com/article/1011/mbi-monumentet-e-ish-jugosllavise-dhe-interpretimin-e-se-kaluares>, и текст (БХС) за југословенскиот архитект Богдан Богдановиќ
http://www.slobodnaevropa.org/content/Bogdanovic_dokumetarni_film/2177961.html
2. Користејќи ја Вежбата 8 „Мој идеален споменик“ замолете ги учесниците/чките да нацртаат споменик за лидерот кој сами ќе го одберат.
3. Дајте им задача на учесниците/чките да го истражат „Рашомон ефектот“ кој се однесува на појавата кога понекогаш луѓето интерпретираат ист настан на различни, контрадикторни начини. Користете ја статијата (АНГ/БХС/АЛБ/МАК) „Југоносталгија живее преку спомениците на Тито“ за компаративно истражување
balkaninsight.com/mk/article/jyгoнoсталгijата-живее-преку-меморијалните-споменици-на-тито

Краток филм 3: Споменици Скопје 2014

- **За што е овој споменик?**

Овој краток филм го претставува проектот „Скопје 2014“ кој целосно го промени Скопје како град. Проектот се состои од 34 споменици и уште 39 скулптури кои би требало да ја претставуваат Македонската историја и „да го пополнат недостатокот од уметност“ во градот. Бидејќи проектот се состои од голем број на споменици, филмот се бави со проектот како целина, а не со специфични споменици. Краткиот филм се бави со влијанието кое „Скопје 2014“ го има на луѓето кои живеат во Скопје и во Македонија, но и на туристите.

- **Кои дилеми или контроверзии се поврзани со овој споменик?**

Овој краток филм ги отвара прашањата за транспарентност, финансиска оправданост, идентитет и историја. Луѓето во Македонија се остро поделени околу овие прашања. Едната страна тврди дека тоа е оправдан начин да се трошат парите на даночните обврзници, дека го прави поубав главниот град на Македонија и е поврзан со историјата на Македонија. За другите, проектот е трошење на огромни пари од даночните обврзници (приближно 550 милиони евра, што е 7 пати повеќе отколку што владата вети дека ќе потроши на тој проект). Постојат докази дека проектот не се спроведува на фер и транспарентен начин. Многу луѓе ни не сфаќаат што тие споменици претставуваат или се спротиставуваат на толку драстична промена на изгледот на градот.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм.**

1. Кој треба да одлучува за тоа кои споменици ќе се изградат?
2. Како треба да се финансираат спомениците: со приватни или со државни средства?
3. Дали спомениците се ефикасен начин да се научи историја и да се „пополни недостигот на уметност“?
4. Кои клучни историски настани би требало спомениците да ги претставуваат?
5. Славенка Дракулиќ, Хрватска писателка, еднаш напиша (Internationale Politik, февруари 2011.) дека државите на поранешна Југославија имаат „премалку историја, а премногу сеќавање“. Како е можно да има „премногу сеќавање“ со градење на споменици?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Прочитајте (АНГ/МАК) за проектот „Скопје 2014“ <http://skopje2014.prizma.birn.eu.com> или прочитајте (АЛБ) <http://portalb.mk/tag/shkupi-2014/>
2. Прашајте ги учесниците/чките за што друго би можеле да се искористат спомениците кои се дел од проектот „Скопје 2014“ и кои последици би можеле да настанат од тоа. Дискутирајте ги можните реакции на различни луѓе во градот (повеќе различни ставови можете да прочитате овде (АНГ) овде: <http://www.balkaninsight.com/en/article/battle-for-skopje-facades-takes-off>

Како вие би реагирале? Ако сте против таков проект како можете да се спротиставите како граѓанин/ка?

Белград, Србија:

Краток филм 1: Споменик Старо Сајмиште

- **За што е овој споменик?**

Старо Сајмиште – Стариот Белградски Саем е изграден 1937 година на левиот брег на Сава на просторот кој е сега дел од поширокиот центар на градот. Во 1941 година територијата каде се наоѓа Саемот стана дел од Независната Држава Хрватска (НДХ), а Саемот од страна на нацистите е претворен во концентрационен логор за Евреи, Срби и други непријатели. Денес тоа е девестиран дел на градот каде луѓето живеат во бесправно изградени градби на темелите на концентрациониот логор. Иако постои мала спомен плоча и поголем споменик на брегот на реката Сава, на самиот простор каде се наоѓаше бившиот логор не можат да се најдат никакви информации ниту споменик.

- **Кои дилеми или контроверзи се поврзани со овој споменик?**

За време на Втората светска војна овој концентрационен логор беше близу градот и камионите кои воде до „гасните комори“ понекогаш минуваа низ градот. Се поставува прашањето што жителите на Белград знаеја за логорот. После војната, ниту луѓето кои беа заробени, ниту луѓето кои го изгубија животот на Старо Сајмиште (Јеврејски логор Земун) не се адекватно комеморирани. Денес, малку граѓани на Белград знаат за историјата на ова место, а без водич посетителите на овој дел на градот може лесно да ја пропуштат приказната за логорот.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм.**

1. Имајќи ги предвид околностите, дали мислите дека граѓаните на Белград знаеја што се случува во тоа време? Што по ваше мислење ги мотивира луѓето да (не) реагираат во такви ситуации? Дали би реагирале ако нешто слично се случува денес?
2. Зошто нацистите најчесто граделе концентрациони логори на одалечени локации, далеку од остатокот на населението?
3. Дали знаете за некое слично место во вашиот град/регион?
4. Дали мислите дека Старо Сајмиште треба да се комермурира на поразличен начин?
5. Поголемот број на поранешни коцентрациони логори се претворени во меморијални центри или музеи. Што мислите, зошто тоа уште не е случај со Старото Сајмиште во Белград? Како би било да се живее во куќа што се наоѓа на место каде се наоѓале бараки на поранешен концентрационен логор?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Прочитајте (АНГ/БХС) повеќе информации за Старо Сајмиште <http://www.starosajmiste.info/sr/> и споредете ја моменталната употреба на овој простор со употребата на транзитниот камп Дранси (Drancy) во Франција кој исто така се користи за социјално домување.
2. Гледајте (АНГ/БХС) документарен филм за Старо Сајмиште <https://www.behance.net/gallery/821870/Staro-Sajmiste-documentary-series>
3. Прочитајте (АНГ) ја книгата „Мојот добар татко“ од авторката Беата Ниман напишана за нејзиниот татко кој беше главен на Гестапо во Белград.
4. Прочитајте (АНГ/БХС) за Хилди Дојч, медицинска сестра-волонтерка која им помагаше на заробениците на логорот Старо Сајмиште, како и повеќе за прогонот на Евреите во Србија: http://ioz.rs/Sajmiste/Catalog_Sajmiste_WEB.pdf
5. Прочитајте (БХС) делови од книгата на Јован Бајфорд „СТАРО САЈМИШТЕ – Место сећања, заорава и спорења“ (2011) https://rs.boell.org/sites/default/files/staro_sajmiste_-_jovan_bajford_72_dpi.pdf и прочитајте (АНГ) Рена Јеремик Радле, „Сећање у Транзицији: Концентрациони Логор Сајмиште у Званичној Политици Сећања Југославије и Србије“ <http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/serbia/remembrance-in-transition-the-sajmiste-concentration-camp-in-the-official-politics-of-memory-of-yugoslavia-and-serbia/>
6. Истражете различни прогонувани групи кои и денес постојат.

Краток филм 2: Обелиск на Движењето на неврзаните

- **За што е овој споменик?**

Овој Обелиск е изграден 1961 година со намера да го истакне значењето на првата конференција на Движењето на неврзаните која се одржа во Белград. На оваа конференција на која беа присутни предстваници на 25 држави е донесена декларација со која се отфрла пристапување на двете најголеми воени алијанси за време на Студената војна. Наместо тоа, Движењето на неврзаните се залагаше за стратегија на „мирна коегзистенција“. Овој споменик се наоѓа на десниот брег на Сава и за него луѓето малку знаат. Дури и не е познато кој го направил споменикот.

- **Кои дилеми или контроверзи се поврзани со овој споменик?**

Поради неговиот изглед - бел долг обелиск кој на себе го има само грбот на Белград - многу луѓе не се ни свесни дека се работи за споменик кој е посветен на меѓународна конференција. Денес не ретко се случува да се вандализира споменикот.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм.**

1. Зошто е основано Движењето на неврзаните?
2. Во ситуација кога две страни се борат за надмоќ, која може да биде улогата на трета страна?
3. Што би можело да биде причина за тоа што не се води грижа за овој споменик?
4. Дали постои разлика меѓу изградбата на споменик посветен на историски настан во време на мир и споменик кој потсеќа на војна и конфликт?
5. Дали овој споменик на соодветен начин ги потсетува минувачите на тоа што тој всушност го претставува?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Погледајте (АНГ) ја документарната серија во продукција на CNN “The Cold War” <http://www.cnn.com/2014/01/02/world/the-cold-war-landmark-documentary/>
2. Истражете ја улогата на големите меѓународни организации за време на Студената војна.
3. Истражете го Движењето на неврзаните во минатото и денес.

Краток филм 3: Споменик Why/Зошто?

- **За што е овој споменик?**

Изграден во 2012 година, овој споменик ги комеморира жртвите на бомбардирањето на зградата на РТС (Радио Телевизија Србије) во 1999 година од страна на силите на НАТО, како одговор на војната на Косово. На споменикот се наоѓа листа на имиња на 16 вработени кои загинаа во бомбардирањето, а над тоа се наоѓа зборот “Why?”. Споменикот се наоѓа на истакната локација во паркот Ташмајдан, над бившата зграда на РТС.

- **Кои дилеми или контроверзии се поврзани со овој споменик?**

Главната контроверзност поврзана со овој споменик во Србија е легитимноста на бомбардирањата на НАТО, клучните мети во Србија, како реакција на одговорноста на Србија за време на војната во Косово, која и понатаму се оспорува. Овој напад на зградата на ТВ станица е оспоруван во однос на праксата медиумските куќи да се третираат како легитимни воени цели во меѓународните конфликти. Иако во Србија доминантно е мислењето дека РТС беше пропагандна машинерија на Слободан Милошевиќ, останува дилемата дали беше легитимна мета на бомбардирањата на НАТО. Исто така, постојат контроверзии околу потврдените обвинувања дека државни претставници (вклучувајќи го и Главниот и одговорен уредник на РТС) знаеле за планираниот напад и одлучиле да не ја евакуираат зградата како подоцна би ги користеле цивилните жртви за понатамошна пропаганда.

- **Предлог прашања за дискусија после гледањето на краткиот филм.**

1. Како влијание медиумите можат да имаат за време на војна?
2. Која е разликата меѓу вести и пропаганда?
3. Кои групи би можеле да понесат одговорност за смртта на медиумските работници во овој случај?
4. Зошто луѓето избегнуваат да се споменува режимот на Слободан Милошевиќ за време на овој краток филм?
5. Зошто на овој споменик или на комеморативните церемонии не се споменуваат жртвите на Косово?

- **Дополнителна литература/домашна задача**

1. Прочитајте (АНГ/БХС) ја колумната на Снежана Миљивојевиќ за бомбардирањето на НАТО “29 април 1999” <http://pescanik.net/29-april-1999/> и прочитајте (БХС) <http://pescanik.net/bombardovanje-za-pocetnike>
2. Прочитајте (АНГ) за неодамнешниот развој на настани поврзани со бомбардирањето на РТС: balkaninsight.com/en/article/state-commission-to-investigate-nato-killed-journalists
3. Истражете ја судбината на други новинари кои известуваа од воените зони или историјата на другите згради на медиумски институции во време на војна (како на пр. “Ослобођење” во Сараево, Босна и Херцеговина)

Memory Walk Библиотека

Областа на студии на сеќавањето и на наследството доживеа преродба во последните дваесет години така што постојат многу различни можности да се истражат постоечките споменици и да се чита за тешкотиите кај сеќавањето на минатото. Подолу ќе најдете некои извори кои се директно поврзани со проектот Memory Walk, веб страници кои ќе ви помогнат да истражите различни начини на меморијализација, како и одбрана литература за оваа област. За секој извор е наведена и референца за јазикот (АНГ, БХС, МАК, АЛБ).

Memory Walk Извори

- ХИП веб страница

www.historijaistorijapovijest.org

- Youtube канал Memory Walk Film Clips HIP project

<https://www.youtube.com/playlist?list=PL508euqE77BrQsm-DVYAZDZcBQUq4laqb>

- Youtube канал Memory Walk Film Clips Anne Frank House

https://www.youtube.com/channel/UComF5xY2BDYUU85yKA_kEgg

- Memory Walk веб страница

<http://www.annefrank.org/en/Education/Special-Projects/Memory-Walk/>

Boerhout, Laura and Barry van Driel. 2013. "Memory Walk: An Interaction-Oriented Project to Interrogate Contested Histories." Intercultural Education 24: 211-221.

Klacsman, Borbála, "Memory Walk: History through Monuments" во: Andrea Peto and Helga Thorson, The Future of Holocaust Memorialization: Confronting Racism, Antisemitism, and Homophobia through Memory Work Tom Lantos Institute, 2015.

<http://tomlantosinstitute.hu/content/future-holocaust-memorialization-confronting-racism-antisemitism-and-homophobia-through>

Извори за меморијализацијата (општо) - (АНГ)

Ashplant, Timothy G., Graham Dawson and Michael Roper (yp.). Commemorating War. The politics of memory (London: Transaction Publishers, 2004).

Stig Sorensen, Marie Louis and Dacia Viejo Rose (yp.) War and Cultural Heritage. Biographies of Place (Cambridge: Cambridge University Press 2015).

Vree, Frank van, "The Art of Commemoration and the Politics of Memory" Open 2004/Nr. 7/(No)Memory http://www.skor.nl/files/Files/OPEN7_P16-33.pdf

Winter, J., and E. Sivan (yp.), War and remembrance in the twentieth century (Cambridge: Cambridge University Press 2000).

Меѓународни места на совеста

Меѓународната Коалиција за места на совеста е меѓународна мрежа која е посветена на трансформирање на места кои го чуваат минатото во динамични простори кои промовираат граѓански акции поврзани со современите борби за човекови права и правда. Страницата на оваа организација нуди информации за меморијалните места низ светот.

<http://www.sitesofconscience.org/> & <http://www.youtube.com/user/SitesofConscience>

Лабораторија на сеќавањата (Memory Lab)

Лабораторијата на сеќавањата нуди платформа за размена, соработка и критичко разбирање на историјата и сеќавањето во Европа. Составена е од институции, организации и личности кои работат на места на сеќавање и во образованието посебно на Западниот Балкан и во Западна Европа. На страницата на оваа организација може да се најде материјал за меморијалните места во Европа.

<http://www.memorylab-europe.eu/index.html>

Извори за меморијализацијата (регионални)

Banjeglav, Tamara "A Storm of Memory in Post-War Croatia" Cultures of History University of Jena 2015 (АНГ)

<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/croatia/a-storm-of-memory-in-post-war-croatia/>

Karačić, Darko, Tamara Banjeglav Nataša Govedarica, RE:VIZIJA PROŠLOSTI Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. Godine 2012 (БХС)

<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09702.pdf>

Moll, Nicolas 'Интервју: Еден поинаков вид на сеќавање' Balkan Insight 2013 (АНГ, БХС, АЛБ, МАК)

<http://www.balkaninsight.com/en/article/a-different-kind-of-remembrance>

<http://www.balkaninsight.com/mk/article/еден-поинаков-вид-на-сеќавање>

Moll, Nicolas 'Division and denial and nothing else? Culture of history and memory politics in Bosnia and Herzegovina' Cultures of History 2015 (АНГ)

<http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debating-20th-century-history/bosnia-and-herzegovina/division-and-denial-and-nothing-else-culture-of-history-and-memory-politics-in-bosnia-and-herzegovina/>

Moll, Nicolas "Sarajevska najpoznatija javna tajna": Suočavanje sa Cacom, Kazanima i zločinima počinjenim nad Srbima u opkoljenom Sarajevu, od rata do 2015. ("Sarajevo's most known public secret": Dealing with Caco, Kazani and crimes committed against Serbs in besieged Sarajevo, from the war until 2015) Friedrich Ebert Foundation BiH, Sarajevo, 2015 (БХС)

http://www.fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2014/2015/Moll_Final_Web_Version.pdf

Ristić, Marija “Yugo-Nostalgia Thrives at Tito Memorials” Balkan Insight 2013 (АНГ, БХС, АЛБ, МАК)

<http://www.balkaninsight.com/en/article/yugo-nostalgia-thrives-at-tito-memorials>

<http://www.balkaninsight.com/mk/article/југоносталгијата-живее-преку-меморијалните-споменици-на-тито>

CDRSEE Joint History Project (АНГ, БХС, АЛБ, МАК) TEACHING MODERN SOUTHEAST EUROPEAN HISTORY

Алтернативни образовни материјали на Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа, на пр. Книга 4 “Втора светска војна”

http://cdrsee.org/projects/jhp/publications_mak

ЕУРОКЛИО ХИП - БИХ (АНГ, БХС)

Алтернативни образовни материјал за учење историја, нпр. “Обични људи у необичној земљи” за периодот на Југославија.

<http://cliohipbih.ba/materijali/topic/ordinary-people/>

Online portal ‘Conflicting Memories. Post-War Balkan Monuments in Focus’ (АНГ, БХС, АЛБ, МАК)

Овој информативен веб портал кој го уредува Balkan Insight содржи мапа со бројни споменици во регионот и информации за нив

<http://www.balkaninsight.com/en/page/balkan-transitional-justice-memorialisation-conflicting-memories>

MONUMENTI-the changing face of Remembrance in the Western Balkans/

МОНУМЕНТИ - Промењиво лице Сеќања на Западном Балкану (ЕНГ, БХС)

Каталогот кој го приреди организацијата Форум ЗФД со фотографии на споменици од регионот на авторот Марко Кројач и прилози на: Кристијан Фајфер (Регионален Менаџер, Форум ЗФД); Др Луц Шрадер: Споменици и Политика Идентитета на Западном Балкану; Др Бојана Пејиќ: Југословенски Споменици: Уметност и Реторика Моћи; Мирјана Пеитлер-Селаков: Меморијална Уметност у Србији од Балканских Ратова до Данас; Др Сенадин Мусабеговиќ: Символички Значај Споменика у Босни и Херцеговини; Др Вјеран Павлаковиќ: Оспораване Историје и Монументална Прошлост: Хрватска Култура Сеќања; Шкелзен Малићи: Рат Символима: Сеќање на Косову; Валентино Димитровски: Повратак у Прошлост: Споменици и Сеќање у Македонији.

<http://westernbalkans.forumzfd.org>

Сеќавање во движење. Педагошки алат за културата на сеќавање (АНГ, БХС)

Во соработка со Друштвото на професори по историја на Босна и Херцеговина/ Удружење Професора Историје Босне и Херцеговине (ЕУРОКЛИО ХИП - БИХ), Иницијативата Млади за човекови права/Иницијативе Младих за Људска Права (YIHR-BiH), Хуманост во акција/Хуманост у Акцији - Босна и Херцеговина и Куќата Ане Франк, форум ЗФД - Босна и Херцеговина разви и интерпретира тренинг за идните тренери со педагошкиот алат „Сеќавање во движење“ кој има за цел да ја промовира културата на сеќавање и улогата на спомениците во неа.

MemorInmotion. Pedagogical Tool on the culture of remembrance (ENG & B/C/S)

<http://westernbalkans.forumzfd.org/en/activity/lessons-past-tools-future>

Преглед на Југословенски споменици (АНГ, БХС, МАК)

Веб страница со фотографии од Југославија, БХС верзија:

<http://www.6yka.com/novost/36781/ovi-jugoslovenski-spomениci-izgledaju-kao-da-su-sa-druge-planete-foto>

Соочување со минатото – Балканска веб страница (АНГ, БХС, АЛБ, МАК)

Интернет портал со статии на тема соочување со минатото во регионот.

<http://www.dwp-balkan.org/mk/>

<http://www.dwp-balkan.org/en/>

Неприкладни Споменици - веб страница (АНГ, БХС)

Интернет база на податоци за споменици која се бави со ревалоризација и заштита на Југословенското анти-фашистичко наследство и на спомениците поврзани со Народно Ослободителната Борба.

<http://inappropriatemonuments.org/en/>

Авторски тим

Координатори:

Лаура Бурхоут (Куќата на Ана Франк / Универзитет на Амстердам),
Др Маја Ненадовиќ (Куќата на Ана Франк)

Коавтори:

Родољуб Јовановиќ (Универзитет на Амстердам),
Борис Миковиќ (Отворена Комуникација), Твртко Патер (ХЕРМЕС),
Ваутер Ритсема (професор по историја / Куќата на Ана Франк),
Сања Стефановиќ (Младински образовен форум)

Рецензенти:

Бери ван Дриел (Меѓународна Асоцијација за Интеркултурално Образование),
Ивана Габалова (Куќата на Ана Франк), Сенада Јусиќ (професорка по историја /
EUROCLIO HiP-ViH), Ида Љубиќ (професорка по историја), др Николас Мол
(самостоен истражувач)

Авторски права на фотографиите:

Хема Аријета Доминго (Куќата на Ана Франк),
Инга Котло (самостојна преведувачка),
Марко Матовиќ (учесник на работилницата Memory Walk)
Керим Сомун (YINR ViH), Ведран Сењановиќ (режисер).

Превод:

Башким Фазлиу, Митре Георгиев, Родољуб Јовановиќ, Инга Котло, Мирела
Ненадовиќ

Лектура:

Орхан Џека, Хелена Рошташ, Ибро Сакиќ, Сања Стефановиќ

Дизајн:

Инес Ламберт (режисерка), Родољуб Јовановиќ (Универзитет на Амстердам)

Дизајн - лого:

Ерика Терпста (Куќата на Ана Франк), Оверхаус

Печат:

Knjigoprint Zagreb

Благодарност:

Овој прирачник и соодветниот ДВД не би постоеле без поддршката на Европската унија на проектот 'Хисторија, Историја, Повјест - Лекции за сегашноста.' финансиран во рамките на грантот EuropeAid/135428/DH/ACT/MULTI, "Помирување на Западниот Балкан низ анализа на неодамнешното минато, известување за транзициската правда и унапредување на истражувачкото новинарство, овој грант истотака ги подржа и работилниците Memory Walk-Create на кои беа произведени кратки филмови во Хрватска, Србија и Македонија. Работилницата Memory Walk во Босна и Херцеговина (2013) е финансирана од страна на Хуманост во акција, Амбасадата на Германија во БиХ, Амбасадата на Австрија во БиХ, Амбасадата на Италија во БиХ и Волонтерската програма на Обединетите Народи.

Искажуваме благодарност кон сите учесници, едукатори, филмски монтажери и експерти кои дадоа придонес за работилниците Memory Walk и помогнаа да се концептуализираат вежбите кои се најдоа во овој прирачник.

Овој прирачник е заснован на два прирачници кои се развиени во претходните две години: Memory Walk.

Образовен Алат (Конгрес на националните малцинства на Украина) и Сеќавање во движење - Педагошки алат за културата на сеќавање (Форум ЗФД). Посебно сакаме да им се заблагодариме на експертите кои учествуваа во креирањето на овие прирачници:

Кира Крејдерман (Конгрес на националните малцинства на Украина),
Олександер Воитенко (независен експерт),
Микаил Тјагли (Украински центар за студии на Холокаустот),
Мајкл Паренте (Форум ЗФД),
Др Лариса Касумагиќ-Кафеџиќ (Универзитет во Сараево),
Сенада Јусиќ, Бојана Ќуковиќ-Благојевиќ, Мелиса Фориќ (ЕУРОКЛИО ХИП - БИХ),
Мухамед Кафеџиќ-Муха (режисер),
Марко Кројач (фотограф),
Др Николас Мол (самостоен истражувач) и
Бери ван Дриел (Куќата на Ана Франк).

СПОМЕНИ

*„Веќе нема да поминувам покрај спомениците
без да ги погледам и да ја прочитам посветата.“*

учесник во Memory Walk работилницата, Загреб

*„Сега сум повеќе заинтересиран
и повеќе ги ценам приказните кои стојат зад спомениците.“*

учесник во Memory Walk работилницата, Белград

„Искуство кое ми го промени животот.“

учесник во Memory Walk работилницата Скопје

*„Научив да гледам подлабоко
во пораките кои стојат зад споменикот.“*

учесник во Memory Walk работилницата, Босна и Херцеговина

Во соработка со:

anne frank house

Партнери на проектот:

МЛАДИНСКИ
ОБРАЗОВЕН
ФОРУМ YOUTH
EDUCATIONAL
FORUM

YOUTH
EDUCATIONAL
FORUM

HUMANITY IN
ACTION
Bosnia and Herzegovina

Open Communication

Проектот го финансира Европската Унија. Ставовите и содржината на ова издание се одговорност исклучиво на авторите и не ги одразуваат ставовите на Европската унија.